

УДК 94(470)20:[316.64:32]:2-13+930(430)(092)Ассман
DOI <https://doi.org/10.35433/history.112042>

Денисюк Василь,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України та археології
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
denysuk.v@gmail.com
Горобець Віталій,
старший науковий співробітник Національного
музею історії України у Другій світовій війні
Researcher ID: AAX-5368-2020
<https://orcid.org/0000-0003-1660-0070>

САКРАЛІЗАЦІЯ ОФІЦІЙНОГО НАРАТИВУ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В РОСІЇ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ (ЗА КОНЦЕПЦІЄЮ А. ТА Я. АССМАН)

Анотація

*Метою статті є аналіз історичної політики Російської Федерації з початку 2000-х років до сучасності, на основі концепції Аляйди та Яна Ассман. Особливий акцент здійснено на питаннях сакралізації ключових питань історії. **Методологія** роботи побудована на вивченні застосування концепції А. та Я. Ассман щодо формування та розвитку офіційного нарративу історичної пам'яті Росії у визначений період. Проаналізовано головні фактори історичної політики Росії на початку ХХІ століття, в тому числі окремі елементи історичної політики Російської імперії та Радянського Союзу, а також значення «місць пам'яті» для офіційного нарративу історичної пам'яті Росії в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Елемент **новизни** представлено у дослідженні головних зміни в законодавстві Росії у 2014–2021 рр. щодо історичної пам'яті, в тому числі систему заборон, а також інші інструменти здійснення сакралізації офіційного історичного нарративу. Визначено можливість застосування рекомендацій А. Ассман щодо наукового та суспільно-політичного рівнів дискурсу у сфері історичної політики. **Висновки.** Історична політика в РФ на теперішньому етапі має виключно офіційний характер в ключових для російської влади питаннях. Недопуск до її формування незалежних*

досліджень та текстова когерентність призводить до відсутності самокритики та легітимації злочинів сучасної російської влади.

***Ключові слова:** історична пам'ять, історична політика, культурна пам'ять, концепція А. Ассман, сакралізація історичної пам'яті.*

Вступ. Європа має величезний досвід щодо неприпустимості використання історії та пам'яті для обґрунтування агресивної внутрішньої або зовнішньої політики, проте сьогодні це питання залишається актуальним. Зміни, які відбулися у сфері формування та трактування історичної пам'яті в Російській Федерації (далі – РФ) на початку XXI ст., особливо з 2014 р., проявилися переважно у жорсткому регламентуванні ключових питань історії. Вони значною мірою формували громадську думку всередині країни, та подекуди впливали на уявлення суспільств інших держав. Офіційний історичний наратив РФ мав ключове значення для обґрунтування агресивної риторики щодо сусідніх держав, в тому числі України. Його детальний аналіз дає можливість краще зрозуміти логіку експансіоністської політики Росії та виробити необхідні елементи протидії.

В основу дослідження покладено роботи за авторства Аляйди та Яна Ассман (Ассман, 2012; Ассман, 2015; Ассман, 2004; Assmann, 2006). Теоретична частина дослідження ґрунтується також на працях, що мають безпосереднє відношення до осмислення історичної пам'яті: П. Нора (Нора, 1999), К. Помяна (Pomian, 2009), В. фон Маерса (Meurs, 2009), К. Коцки (Kačka, 2014), О. Малинової (Малинова, 2010; Малинова, 2016). Важливою частиною розвідки є матеріали та ідеї, опубліковані у звітах Міжнародної федерації за права людини (далі – МФПЛ) (International Federation for Human Rights, 2021; International Federation for Human Rights, 2022).

Мета статті – проаналізувати основні тенденції розвитку історичної пам'яті РФ відповідно до концепції А. та Я. Ассман, дослідити її історичну політику на початку XXI ст., визначити ступінь регламентованості історичної пам'яті в Росії на сучасному етапі.

Результати. Дослідження колективної пам'яті останніх десятиліть найчастіше відбувається на основі досліджень М. Хальбвакса, який в 1930–40-і роки створив концепцію, що пояснювала механізм формування колективної пам'яті та основні

фактори її розвитку. Однак концепція М. Хальббакса містила деякі відкриті питання, які потребували уваги науковців. В другій половині XX – на початку XXI ст. її продовженням стали системні напрацювання спеціалістів різних галузей. Найповнішим у цьому відношенні можна вважати концепцію А. та Я. Ассман (Николаенко, 2016).

Відповідно до розробок Я. та А. Ассман, ключовими поняттями, що формують ядро усієї концепції, є «культурна» і «комунікативна пам'ять» у Я. Ассмана та «функціональна» і «накопичувальна пам'ять» в А. Ассман. Поняття «культурної пам'яті» не має суб'єктної зорієнтованості. Вона спрямована на «фіксацію моментів в минулому». Комунікативна пам'ять включає особистий досвід та досвід 2–3 попередніх поколінь (орієнтовно період 80 років), на думку Я. Ассмана, або 3–4 поколінь (80–100 років) – А. Ассман. Минуле в колективній пам'яті репрезентоване через так звані «символічні фігури», до яких прикріплюються спогади. Під символічними фігурами Я. Ассман мав на увазі усі речі, традиції, символи тощо, що мають смислове наповнення, ширше за своє початкове значення, та відношення до певної культурної пам'яті (Ассман, 2014, с. 50–56). У цьому відношенні важливим елементом, що відмежовує ці близькі поняття є ідентифікаційна прив'язка людини до минулого. Польський філософ та історик К. Помян сформулював це так: «На свідомому рівні існує два принципових відношення до минулого: пам'ять та історія. Пам'ять заснована на ідентифікації з минулим... Історія, навпаки, ґрунтується на дистанції по відношенню до минулого, на його ставленні як до зовнішнього об'єкта, а не як до частини “я”» (Romian, 2009, p. 81).

Підхід А. Ассман щодо розуміння пам'яті та її видів дещо відмінний, але не суперечить, а скоріше доповнює ідеї Я. Ассмана. Вона виділяє функціональну та накопичувальну пам'ять. Як відмітила Г. Грінченко, авторка до вступу українського видання «Простори спогаду» А. Ассман, функціональна та накопичувальна пам'ять не протиставляються. Друга виступає своєрідним тлом і резервуаром для першої. Для цього А. Ассман використовує поняття «канону» («певного втілення “робочої” та “живої” пам'яті суспільства») та архіву («інституції, що уособлює пам'ять-референцію»). Між ними відбувається постійний рух та взаємодія. При цьому, історична пам'ять виступає одним з видів колективної

пам'яті, що має певну структурованість та володіє усіма характеристиками останньої (носії, інструменти, механізми тощо) (Ассман, 2012, с. 12–15, 29–30, 61).

Важливим елементом концепції є поняття «міфомоторика» – властивість спогадів, яка дозволяє соціальним групам або націям усвідомлювати себе через призму певних спогадів. Міфомоторика відбувається через дві головні функції міфів: обґрунтовуючу та контрапрезентативну. Якщо перша функція «показує явища сучасності в світлі історії, яка робить їх осмисленими, даними від бога, необхідними та незмінними», то друга – пов'язана з відчуттям недоліків сучасності, а минуле в міфі отримує риси героїчної епохи (Ассман, 2004, с. 83–86). Подібним чином А. Ассман звертала увагу на давно відому рису історії як аргументу, що здійснює легітимацію певного явища сучасності (Ассман, 2012, с. 55–56). Міфомоторика РФ останніх 20–30 років є надзвичайно сильною. При цьому можна виявити наявність обидвох функцій міфомоторики, що детальніше буде розглянуто нижче.

Під «канonomом» Я. Ассман розуміє «форму традиції, в якій вона досягає вищої внутрішньої обов'язковості і крайню формальну стійкість». Я. та А. Ассман звертають увагу на те, що «освячення певної традиції завжди виявляється освяченням певного соціуму». З нейтрального засобу орієнтації канон перетворюється на стратегію виживання культурної ідентичності (Ассман, 2004, с. 110, 135–136; Ассман, 2012, с. 14–15).

У РФ на початку ХХІ ст. чітко простежуються дві тенденції 1) орієнтація культурної ідентичності на СРСР та Російську імперію, 2) канонізація історичної пам'яті щодо СРСР (визначення певних тез щодо історії СРСР, які не можуть піддаватися критиці або зміні).

Цілком закономірно, що ідея спадковості від СРСР та безперервності державності була спокусливою для російського суспільства у кризовий період кінця ХХ ст., коли самі засади державності були поставлені під сумнів суворою соціально-економічною ситуацією та поразкою у «холодній війні», а пошуки конструювання ідентичності для російського суспільства давали суперечливі результати (Малинова, 2010, с. 95–96). Ідея орієнтації культурної ідентичності на СРСР з часом закріплювалася, знаходила своє відображення в офіційних документах, деклараціях найвищих посадовців, державних програмах. Вже у 2004 р. М. Феретті у статті,

присвяченій пошукам російської національної ідентичності через ініціативу В. Путіна та університетський підручник, що повинен був створити офіційний історичний наратив, звертала увагу на абсолютну штучність такого підходу та системні проблеми наративу (Феретти, 2004). Більше того, існувала ширша проблема, пов'язана з вибором критеріїв для національної ідентичності, що не є вирішеною і по нині (Малинова, 2010, с. 96–97). Процес згаданого вище обґрунтування орієнтації культурної ідентичності на СРСР особливо активізувався після 2014 р. Характерно, що заодно з орієнтацією на СРСР, існувало стійке прагнення остаточно закріпити за собою і спадок Російської імперії.

Ключовим аспектом трансформацій, які відбувалися в історичній пам'яті РФ на початку XXI ст., є сакралізація культурної (історичної) пам'яті, що О. Малинова позначила як «авторитарне нав'язування апологетичного наративу національного минулого» (Малинова, 2016, с. 154). Сакралізація культурної пам'яті означає встановлення такої ієрархії офіційно визнаних елементів культурної пам'яті, що не допускає будь-якої критики та альтернативи. Звісно, для сучасного суспільства така постановка питання є неправильною через низку причин. А. Ассман слушно звертала увагу на те, що важливе місце в структурі формування культурної пам'яті сьогодні відіграють демократичні механізми, адже «на колективному й інституційному рівні процеси запам'ятовування та забування і пригадування регулюються цілеспрямованою політикою пам'яті та забуття. А оскільки культурна пам'ять не має здатності до самоорганізації, цю функцію виконують політика та засоби інформації. Перехід від живої індивідуальної до штучної культурної пам'яті є, однак, проблематичним, оскільки він несе небезпеку редукції, інструменталізації спогадів. Таке звуження та висихання можуть бути компенсовані тільки за допомогою суспільної критики, рефлексії та дискусії» (Ассман, 2012, с. 22–23).

У контексті сакралізації історичної пам'яті РФ в останні три десятиліття можна виділити кілька вузлових питань: 1) пам'ятники як головний інструмент меморіалізації, 2) законодавча база, що визначає підходи і змістове наповнення до визначення історичної пам'яті, 3) обмежувальні заходи та пропагування офіційного наративу історичної пам'яті.

Важливим елементом культурної пам'яті сьогодні є система знаків (так званих «місць пам'яті» за П. Нора (Нора, 1999, с. 17–50)). Класичним прикладом місць пам'яті, що формується штучно, найчастіше з ініціативи, вказівки, або принаймні дозволу влади, є пам'ятники. З одного боку, вони є формою культурної пам'яті, з іншого – інструментом її формування. В державах, де існує плюралізм думок і демократичні механізми, важливу роль у цьому відношенні відіграє публічне обговорення, дискусія із залученням експертів. Однак в РФ, де в останні два десятиліття культурна пам'ять вибудовується централізовано, це відбувається безальтернативно, часто штучно. А. Ассман наводить думку російсько-американської журналістки М. Гессен про Москву, що характеризує цю штучність: «Я родом з міста, сповненого фальсифікацій. ...місто повниться будівлями, які імітують далеке минуле» (Ассман, 2015, с. 19). У цьому випадку штучно зістарені будівлі, як і пам'ятники, є «місцями пам'яті» (принаймні виконують роль інструментів формування культурної пам'яті)

При цьому А. Ассман звертає увагу на те, що сакралізація пам'яті загиблих в бою є природнім етапом та аспектом творення культурної пам'яті. Кожна смерть могла сприйматися як певна жертва колективі (Ассман, 2012, с. 50). Однак некритичний підхід до вибору об'єктів меморіалізації притаманний, скоріше, домодерним соціумам. Суспільство кінця ХХ – початку ХХІ століття, навчене помилками попередніх епох, переважно дуже обережно підходить до цієї проблеми, адже саме воно відповідає практично за всі важливі складові та механізми культурної пам'яті: створення інститутів, що піклуються про пам'ять, виконання ролей засновника й гаранта власної пам'яті, а також функцій судді, що вирішує «питання щодо забуття чи збереження імені». Вибір об'єкта меморіалізації з допомогою пам'ятника здійснюється через вже згадане публічне та експертне (наукове) обговорення, що ефективно може відбуватися тільки в демократичному суспільстві (Ассман, 2012, с. 50, 53–56).

А. Ассман виділяє три типи пам'ятників: 1) стабілізуючі, звернені в сучасність (зорієнтовані на зміцнення існуючого стану речей і містять вагому політичну складову), 2) революційні, звернені в майбутнє (зорієнтовані на досягнення певної мети), 3) пам'ятники, спрямовані в минуле (увіковічення певного явища, що не має

продовження в сучасності чи майбутньому) (Ассман, 2012, с. 55). Починаючи від першої половини XIX ст., коли в Російській імперії, як і в інших державах, почала з'являтися велика кількість пам'ятників, вони традиційно носили характер стабілізуючих. Пам'ятники стали елементами «культурного простору» міст. З 1830-х років до цього долучалися також монументи. Серед пам'ятників та монументів, що присвячувалися історичній персоні, в Російській імперії повністю домінувала загальнодержавна вказівка щодо увіковічення Петра I (тільки в другій половині XIX – на початку XX ст. вони постали в містах Липецьк, Воронеж, Єкатеринбург, Петрозаводськ, Таганрог, Архангельськ), Катерини II (Єкатеринослав (Дніпро), Єкатеринбург, Сімферополь, Одеса, Санкт-Петербург), подекуди інших московитських чи російських правителів. Монументи найчастіше вшановували річніці певних перемог (найчастіше російсько-французької війни 1812 р.), рідше – інші сюжети (Кошман, 2008, с. 70–75). Незважаючи на те, що ці пам'ятники увіковічнювали історичні персоналії і формально були зорієнтовані на минуле, усі вони мали на меті закріпити певні уявні конструкції, що стосувалися історичної пам'яті населення Російської імперії (обґрунтовуюча функція за Я. Ассманом). Підтверджує тезу про те, що такі пам'ятники варто відносити саме до стабілізуючого типу, є те, що після початку повномасштабної війни РФ проти України у 2022 р. окупаційна влада використовує образи певних історичних персоналії (зокрема Катерини II) для меморіалізації в містах Південної України, зайнятих російськими військами, вважаючи це одним з першорядних завдань (Карловський, 2022).

В СРСР набули поширення пам'ятники другого типу, що цілком логічно пояснюється поставленою радянським керівництвом ціллю, яка орієнтувалася на майбутнє – побудувати комунізм. Після розпаду СРСР побудова такого типу пам'ятників в РФ припинилася, однак на початку XXI століття у цій державі відбулася важлива метаморфоза, коли радянський період історії поступово став важливою складовою сакралізованого минулого. Відповідно, пам'ятники, які спочатку були задумані як спрямовані в майбутнє, були переосмислені та повністю змінили контекст. Зараз у РФ практично кожен пам'ятник зорієнтований на стабілізацію існуючої політичної системи. Характерно, що після повномасштабного вторгнення в Україну відновлення пам'ятників радянського періоду

на окупованих південноукраїнських землях стало частиною агресивного історичного нарративу (Балачук, 2022; Петренко, 2022).

На сучасному етапі розвитку РФ влада планомірно підтримує встановлення тих пам'ятників, що не суперечать офіційній версії історичної пам'яті, при цьому не зважає на позицію інших держав. З іншого боку, подекуди відбувається демонтаж місць пам'яті, що суперечать їй, в тому числі пам'ятні дошки жертвам репресій (International Federation for Human Rights, 2021, p. 37–38).

Окремою проблемою історичної пам'яті в РФ є формування спогадів про СРСР, зокрема Другу світову війну, тема якої є ключовою для офіційного історичного нарративу. Про це свідчить статистика, за якою біля третини усіх пам'ятних промов президентів РФ у 2000–2016 рр. були присвячені темі Другої світової війни (Малинова, 2016, с. 151). А. Ассман слушно відмітила, що у післявоєнній Європі існувала системна вибірковість у формуванні спогадів. Існувало дві загально визнаних і почесних ролі, які європейські нації могли взяти на себе: жертва та/або опір. Якщо Австрія може слугувати прикладом першого випадку, то Франція – другого. Однак у 1980-х роках відбулося певне переосмислення та ускладнення уявлення у цьому відношенні. У Франції згадали про уряд Віші, в Австрії та Швейцарії – про різного роду співпрацю з нацистами. Ці непрості для національних нарративів теми змусили критично переосмислити власну роль для кожної нації (Assmann, 2006, p. 15–16).

Подібним чином, у другій половині 1980-х років в рамках політики гласності в СРСР отримували публічне обговорення злочини епохи сталінізму: масові репресії в 1930-х роках, український Голодомор 1932–1933 рр., антицерковні акції, що загалом вкладається в дискурс «опрацювання складного минулого». Однак «незручні» теми історії часів Другої світової війни, хоч і отримали обговорення, не призвели до десакралізації вже існуючих усталених міфів щодо ролі СРСР у цій війні. Більше того, в умовах соціально-економічної кризи 1990-х років вони перетворилися на стійкий «якір» національних конструктів. Небажання переосмислити складні елементи історичної пам'яті обґрунтовувалося тим, що російська нація нібито потребувала консолідуючого нарративу, а не роз'єднуючого (а саме таким сприймався навіть багатьма експертами нарратив, що вимагав переосмислення злочинів

радянської влади) (Малинова, 2016, с. 143–144). Однак, такий підхід призводить до «самоімунізації від провини та відповідальності». Офіційний історичний наратив, запропонований владою у 2000-х роках і системно нав'язаний з 2014 р., мав усі ознаки нехтування спогадами інших та стандартами історичного дослідження. А. Ассман охарактеризувала ці деформації національного міфу в Росії так: «Тут пам'ять переможця підтверджує свій “суверенітет”, заявляючи про абсолютну та виняткову інтерпретацію історії... У центрі цього бачення – місія вітчизни у Великій Вітчизняній війні... Велике історичне звільнення 1945 року є ядром героїчного образу “Я”, який не дозволяє ввести в цю картину інші, конфліктні елементи, як-от жертв сталінської диктатури та ГУЛАГу». А. Ассман писала у 2007 р. про «громадянські ініціативи», що покликані формувати та підтримувати контрпам'ять жертв радянської влади. Зокрема, були згадані такі організації, як «Пам'ять» та «Меморіал» (Assmann, 2006, p. 16–17).

Однак з 2007 р., коли була опублікована лекція, російська політика історичної пам'яті повністю позбулася ширмовості. Вже з початку 2000-х років на сторінках російських наукових журналів переважно перестали публікуватися статті, де на СРСР покладалася часткова провина за початок Другої світової війни (International Federation for Human Rights, 2021). Із 2008 р. «Меморіал» різко скоротив кількість публікацій, а його працівники опинилися під тиском нового правового поля та неофіційних заходів (Путилова, 2015, с. 45–46). Зрештою, «Меморіал» отримав статус так званого «іно-агента» і в грудні 2021 р. був заборонений. Подібним чином використання російською владою інструменту насадження статусу «іно-агента» вплинуло на діяльність або спричинило до закриття інших незалежних громадських організацій, що займалися історичними дослідженнями, зокрема злочинів радянської влади (International Federation for Human Rights, 2021, p. 25; International Federation for Human Rights, 2022, p. 17).

Особливо велику кількість «злочинів проти історії» (цензурування історії) зафіксовано починаючи від 2014 р. Відповідно до звіту МФПЛ, що був опублікований у червні 2021 р., до засобів чи механізмів використання історії для пропаганди, першочергово було віднесено: 1) розробку і впровадження законів про «іноземних агентів» та законів про регулювання історичної

пам'яті, що обмежують свободу вираження поглядів, включаючи заборону критики дій СРСР під час Другої світової війни; 2) практику цензури, в тому числі унеможливлення публікації досліджень на певні теми, наприклад колабораціонізм з нацистською Німеччиною, або співпраця з іноземними колегами, особливо якщо вони з країн Балтії, Польщі чи України; 3) пропаганду, що просуває мета-наратив режиму через створення патріотичних інституцій, включаючи Російське військово-історичне товариство (далі – РВІТ) та Російське історичне товариство (далі – РІТ); через запровадження уніфікованих підручників історії, які, серед іншого, стверджують, що СРСР вступив у Другу світову війну в червні 1941 року (а не у вересні 1939 р.); через прищеплення виключно патріотичного бачення минулого та створення атмосфери страху серед незалежних істориків (International Federation for Human Rights, 2021, p. 4).

Слід звернути особливу увагу на заборони спільної роботи російських істориків з колегами з тих держав, що мають багато спільних дражливих історичних сюжетів. А. Ассман відзначала формування «спільної пам'яті» як шлях для налагодження конструктивного діалогу у сфері історичної пам'яті. Але жодна з визначених нею рекомендацій не може бути реалізована за такого підходу. Через це фактично відбувається формування замкнутого національного наративу, що не має спільних точок дотику з історичними наративами сусідніх держав. Закономірним наслідком такого підходу є наростання конфліктності в питаннях, що стосуються історичної пам'яті (Assmann, 2006, p. 18–22). На противагу цьому можна навести приклад наполегливої роботи Польщі та Німеччини з метою нормалізації відносин в кінці 1980-х рр. – на початку ХХ ст., в тому числі через декларування взаємної поваги до історичної спадщини та комеморацію історичних сюжетів (Kaşka, 2014, s. 86–88).

Історія як наука володіє інструментами для зупинення «війн пам'яті» – науковими методами. Подекуди трапляються випадки, коли історичні дослідження формують уявлення, відмінні від тих, які дає колективна пам'ять. В таких випадках, за слушним зауваженням К. Помяна, першість потрібно надавати історії, «це одна з головних причин, чому парламент не може законодавчо ухвалювати минуле...» (Romian, 2009, s. 82–83). Однак РФ стала державою, де ця практика стала системною. Проаналізуємо головні

законодавчі зміни у сфері історичної політики РФ від 2014 р., що можуть свідчити про сакралізацію і канонізацію офіційної версії історичної пам'яті.

Яскравим прикладом сакралізації культурної пам'яті, в першу чергу щодо спогадів про Другу світову війну, є стаття 354 («Реабілітація нацизму») Кримінального кодексу РФ. Відповідно до змін, що були внесені у 2014 р., стаття стала інструментом недопущення будь-якої критики радянських символів та ролі СРСР в Другій світовій війні. Більше того, пункт 3 цієї статті передбачає, що «поширення відомостей, які виражають явну неповагу до суспільства, про дні військової слави і пам'ятні дати Росії, пов'язані із захистом Батьківщини, а також осквернення символів військової слави Росії, образу пам'яті захисників Батьківщини чи приниження честі і гідності ветерана Великої Вітчизняної війни, здійснені публічно караються штрафом...або примусовими роботами...». На практиці до цієї категорії дій підпадало і проведення наукової, науково-просвітницької чи іншої діяльності, що суперечила офіційному наративу, тому на законодавчому рівні було створено механізм недопущення поширення історичних відомостей або проведення історичних досліджень на певну тематику (Государственная Дума РФ, 1996, с. 354).

Спираючись на офіційну статистику, МФПЛ підрахувала, що в період 2014–2019 рр. за цією статтею було оштрафовано або засуджено більше 9 тис. осіб. Існує низка інших законів, що використовуються або можуть бути використані для обмеження дослідницької діяльності в галузі історії або недопущення оприлюднення результатів дослідження, що суперечать визначеній державою «правді» щодо СРСР (International Federation for Human Rights, 2021, р. 13–15).

Одним з головних інструментів конструювання колективної пам'яті є шкільна освіта. Окрім традиційних, часто неформальних правил, щодо висвітлення шкільного курсу з історії Росії загалом, і певних тем зокрема, у 2000-х роках було створено законодавчу базу, що регулює це питання. Вже в 2004 р. з ініціативи президента РФ В. Путіна була здійснена перевірка шкільних підручників з історії на предмет «правильності» висвітлення подій Другої світової війни (Феретти, 2004). У 2013 р. було створено стандарт історичної шкільної освіти, що мав фальсифікаційний характер, в тому числі

замовчував співпрацю СРСР з Німеччиною в 1939–1941 рр. (International Federation for Human Rights, 2021, р. 36). Ключовим у цьому відношенні законом, що регулює залучення істориків і трактування ними історичних тем учням шкіл поза освітнім процесом, є федеральний закон, який вступив у силу в квітні 2021 р. За ним було здійснено регулювання просвітницької роботи. Її проведення може здійснюватися тільки органами влади, визначними нею інституціями та особами, що отримали дозвіл влади. Освітній процес, зокрема наукове та методичне забезпечення, повинно відбуватися за встановленими наративами. Для цього сформовано систему обов'язкових дозволів та заборон (Государственная Дума РФ, 2021).

Особливу вагу мали поправки до Конституції РФ у 2020 р., де було закріплено правонаступність РФ від СРСР, «захист історичної правди», потребу «виховувати патріотизм» у дітей, а також «святість» перемоги СРСР у Другій світовій війні та державна монополія на історію (пункти 2 і 3 статті 67). Зокрема, відповідно до пункту 3 статті 67, «применшення значення подвигу народу під час захисту Вітчизни не допускається» (Сравнительная таблица..., с. 3; International Federation for Human Rights, 2021, р. 5). На конституційному рівні було створено фундамент для подальшої сакралізації офіційної версії історичної пам'яті.

До системи заборон, що є важливим інструментом політики сакралізації, потрібно віднести закони та рішення виконавчої влади щодо обмеження доступу істориків до архівів. Результати їх аналізу у звіті МФПЛ свідчать про системний підхід та цілеспрямовану політику закриття такого доступу з метою не допустити щонайменшу критику як СРСР у цілому, так і безпекових органів, що несуть безпосередню відповідальність за вчинені злочини (International Federation for Human Rights, 2021). Такі заходи відповідають практиці обмеженого доступу до культурної пам'яті за концепцією Я. Ассмана. Він позначив систему диференціації причетності до культурної пам'яті як «структуру причетності» (Ассман, 2004, с. 56–57).

Загалом, можна говорити про «цензуру історії», що спрямована на регулювання чи/та недопущення поширення деяких історичних відомостей, особливо щодо певних проблем історії СРСР. У Росії цензура історичної пам'яті реалізовується через санкціонування

законом та різні практики замовчування (International Federation for Human Rights, 2021, p. 16). Звісно, в таких умовах формування історичної пам'яті не може відбуватися органічно, а баланс між забуттям та спільними спогадами як шлях до умиротворення «досвіду жертви та злочинця», про який пише А. Ассман, неможливий. У свою чергу, це призводить до розкручування штучного національного міфу, який не має раціональної основи, але є надзвичайно міцним через свою емоційність, зокрема агресивність та самовиправдовування (Assmann, 2006, p. 19–22).

Одночасно із системою заборон та обмежень було створено механізми сприяння і закріплення для вибіркового елементів історичної пам'яті. Перш за все, йдеться про діяльність РІТ та РВІТ, що постали в 2012 р. на зміну Президентській комісії з протидії фальсифікації історії (працювала в 2009–2012 рр.). РВІТ має характер організації, що виконує функції обґрунтування сакралізації та одночасно створення механізмів для її здійснення. В статуті організації було визначено 11 завдань, серед них: «формування, підтримка і направлення громадської ініціативи на всебічне і глибоке вивчення воєнно-історичного минулого російської держави»; «сприяння патріотичного виховання молоді і юнацтва в дусі любові, відданості і беззастережного служіння Батьківщині, повазі до Захисників Батьківщини, Збройним силам Російської Федерації»; збереження, пропаганда і поширення воєнно-історичних знань тощо (Общероссийская общественно-государственная организация..., 2018, с. 3–4; International Federation for Human Rights, 2021, p. 35). В умовах нестачі кваліфікованих історичних досліджень, які би критично осмислювали та переосмислювали злочини радянської влади, РВІТ наповнює цей вакуум у суспільному запиті. Однак продукція РВІТ має пропагандистський, а не науковий характер. Фактично так відбувається формування національного міфу, що суперечить науковим підходам. Я. Ассман позначив процес пригадування важливого минулого, що звертається до міфічного (а не історичного) часу, поняттям «інтеріоризування минулого» (Ассман, 2004, с. 79–81).

Іншим чинником, що не тільки обґрунтовує, але й живить сакралізацію історичної пам'яті є російська історична наука. Незважаючи на правило розділяти поняття «пам'яті» та «історії» як двох сфер, що принципово по-різному можуть бути залучені до

політичної діяльності (Pomian, 2009, p. 82; Meurs, 2009, p. 89), гуманітарні науки в РФ використовуються для інструменталізації політики. Історичні наукові дослідження повинні носити неупереджений характер. У демократичній державі такі дослідження здійснюються в умовах наукового плюралізму, існує можливість використання будь-яких методів, з допомогою яких можна отримати науково обґрунтовані результати. Зазвичай формування певної суспільної думки відбувається під впливом наукової експертної дискусії. Однак у випадку з РФ, де історичні дослідження з ключових тем мають некритичний характер, йдеться про зворотній процес. Суспільна думка, сформована офіційною владою, визначає не тільки тематичний напрям дослідження (що є цілком нормальним явищем, адже наука здійснює дослідження за суспільним запитом), але, більше того, вимагає від науки створювати обґрунтування для вже встановленого канону. Незважаючи на подекуди публічну критику з боку професійних істориків, офіційна версія історичного нарративу знаходить підтримку з боку науковців.

Одним з канонів історичної пам'яті в РФ виступають так звані «духовні скрепи». Вже на початку 2000-х років з'являються підручники авторства найвищого академічного керівництва, де російська історія зображена крізь призму так званих «духовних принципів» (Феретти, 2004). У подальшому на зміну цьому поняттю прийшло поняття «духовні скрепи», яке у ще більш виразній формі повинно було обґрунтувати «особливість» російської історії. У поєднанні з поняттям «місця пам'яті» воно використовується у значенні громадянської ідентичності (Сумская, 2019, с. 323) або синоніма до поняття «моральні цінності» чи «патріотизм» (Кудин, 2012, с. 5). Незважаючи на різне трактування, спільним знаменником наукових розвідок, що присвячені проблемі так званих «духовних скреп» як певної основи для історичної політики, є відсутність системної критики. Допустимий рівень критики російських експертів зорієнтований не на змістове наповнення чи того, які наслідки буде мати формування концепції інтеграції суспільства, що побудована на протиставленні «західним», тобто демократичним, цінностям, а на те, наскільки важко її реалізувати (Медушевский, 2017, с. 128–129). Це свідчить про прийняття такого підходу до концепції, а значить і прийняття його для формування «штучної» історичної пам'яті.

У концепції Я. Ассмана чітка регламентованість та «правильне» розуміння обрядів і текстів відповідно позначаються як обрядова та текстова когерентність відповідно, що, окрім того, характерна для давніх культур або для культур тоталітарних держав (Ассман, 2004, с. 16, 94).

Висновки. Після розпаду СРСР РФ отримала можливість переосмислити національний наратив, зокрема національну історичну пам'ять. Однак офіційний історичний наратив РФ після 1991 р., а ще більше – від середини 2010-х років, не формувався з допомогою широкої суспільної, в тому числі науково-експертної, дискусії. Він не включав принципово важливе переосмислення досвіду злочинів радянської влади, був оформлений за вертикальним принципом, що визначило його вразливість та агресивність.

Загалом, сучасна історична політика РФ останніх двох десятиліть пройшла шлях від збереження певних механізмів для проведення незалежних історичних досліджень, в тому числі з питань радянської історії у 2000-х роках, до поступового згортання цих механізмів та нав'язування штучної, але чітко артикульованої концепції РФ як правонаступниці СРСР і Російської імперії у 2010-х – на початку 2020-х роках. Це було пов'язано із системними обмеженнями та утисками щодо історичних досліджень, а також в освітній сфері. У результаті, відбувалася інструменталізація історії. Така система виступає фундаментом для викривлення і підміни історичних понять та уявлень. Історична політика в РФ на теперішньому етапі має виключно офіційний характер в ключових для російської влади питаннях. Недопуск до її формування незалежних досліджень та текстова когерентність призводить до відсутності самокритики та легітимації злочинів сучасної російської влади.

Подяка. Висловлюємо вдячність членам редакційної колегії журналу та рецензентам за конструктивні зауваження, побажання та консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримував фінансової підтримки для проведення дослідження та публікації цієї статті.

Джерела та література

Ассман, А. (2012). Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті; [Пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін].

Київ: Ніка-Центр. 440 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Aleida_Assmann/Prostory_sphadu.pdf?

Ассман, А. (2015). Пам'ять міста. Питання літературознавства. № 92, 7–25.

Ассман, Я. (2004). Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности; [Пер. с нем. М. М. Сокольской]. Москва: Языки славянской культуры. 368 с.

Балачук, І. (2022). Окупанти у Генічеську встановили пам'ятник Леніну. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/18/7340449/>.

Государственная Дума РФ. (1996). Уголовный кодекс Российской Федерации. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102041891&rdk=>.

Государственная Дума РФ. (2020). Законопроект № 1050733-7 «О внесении изменений в статьи 3.5 и 13.15 Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях». URL: <https://sozd.duma.gov.ru/bill/1050733-7>.

Государственная Дума РФ. (2021). Федеральный закон № 85-ФЗ от 05.04.2021 «О внесении изменений в Федеральный закон "Об образовании в Российской Федерации"». URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202104050036>.

Карловський, Д. (2022). Окупанти збираються встановити в Херсоні пам'ятник Катерині Другій. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/18/7353323/>.

Кошман, Л. (2008). Город и городская жизнь в России XIX столетия: Социальные и культурные аспекты. Москва: Российская политическая энциклопедия. 448 с.

Кудин, В. (2012). «Духовный скреп» России. Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, № 4 (56), 4–14. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/duhovnyy-skrep-rossii>.

Малинова, О. (2010). Символическая политика и конструирование макрополитической идентичности в постсоветской России. Полис. Политические исследования, № 2, 90–105. URL: <https://www.politstudies.ru/article/4261>.

Малинова, О. (2016). Официальный исторический нарратив как элемент политики идентичности в России: от 1990-х к 2010-м годам. Полис. Политические исследования, № 6, 139–158. URL: <https://doi.org/10.17976/jpps/2016.06.10>.

Медушевский, В. (2017). Доктрина «Духовных скреп» как основа интеграции российского общества. Вестник РГГУ, № 2 (8), 123–132. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/doktrina-duhovnyh-skrep-kak-osnova-integratsii-rossiyskogo-obschestva>.

Николаенко, Г., Евсикова, Е. (2016). Новая концепция исторической памяти: от М. Хальбвакса к А. Ассман. Культурная память и культурная идентичность: материалы Всероссийской (с международным участием) научной конференции молодых ученых. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 122–126. URL: <http://hdl.handle.net/10995/42289>.

Нора, П. (1999). Проблематика мест памяти. Франция-память; [Пер. с фр.: Дина Хапаева]. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 17–50.

Общероссийская общественно-государственная организация «Российское военно-историческое общество». (2018). Устав. 52 с. URL: <https://rvio.histrf.ru/official/charter>.

Петренко, Р. (2022). У Новій Каховці окупанти встановили пам'ятник Леніну. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/30/7343125/>.

Путилова, Е. (2015). Из истории становления и развития издательской деятельности Международного общества «Мемориал» (конец 1980-х – 2000-е гг.). Общество. Среда. Развитие (Terra Humana), № 2, 42–47.

Сравнительная таблица действующей Конституции Российской Федерации с учетом одобренного закона Российской Федерации «О поправке к Конституции Российской Федерации» «О совершенствовании регулирования отдельных вопросов организации и функционирования публичной власти». (2021). URL: <http://duma.gov.ru/media/files/WRg3wDzAk8hRCRoZ3QUGbz84pI0ppmjF.pdf>

Сумская, А., Сумской, П. (2019). Мультимедийный сторителлинг как инструмент формирования «духовных скреп» российской молодежи. Журналистский текст в новой технологической среде: достижения и проблемы. Челябинск, 320–324.

Ферретти М. (2004). Обретенная идентичность. Новая «официальная история» путинской России. Неприкосновенный запас, номер 4 (36). URL: <https://magazines.gorky.media/nz/2004/4/obretennaya-identichnost-novaya-oficialnaya-istoriya-putinskoj-rossii.html>.

Assmann, A. (2006). Europe: a Community of Memory? Twentieth Annual Lecture of the GHI, November 16. Bulletin of the German Historical Institute. Bulletin 40, 11–25. URL: https://www.ghi-dc.org/publications/bulletin?tx_ghidpublications_listabc%5B%40widget_0%5D%5BcurrentPage%5D=4&cHash=6335874210da58c51871374bc7bdc063.

International Federation for Human Rights. (2021). Russia: «Crimes against History» Report, № 770a, 65 p. URL: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/russia/russia-history-producers-attacked-as-regime-attempts-to-control>.

International Federation for Human Rights. (2022). Russia: Dissolution of HRC Memorial confirmed on appeal. URL:

<https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/russia/dissolution-of-hrc-memorial-confirmed-on-appeal>.

Кацка, К. (2014). Дипломатія символів у стосунках між Польщею та Німеччиною на рубежі ХХ і ХХІ століть. *Історія і Політика*. № 11 (18), 75–91. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/HiP.2014.007>.

Meurs, van W. (2009). *Historians and Political Agendas. Politics of the Past: The Use and Abuse of History*. Wien: Renner Institut, 87–95. URL: https://www.socialistsanddemocrats.eu/sites/default/files/2856_EN_politics_past_en_090603_1.pdf.

Pomian, K. (2009). *Memory Wars. Politics of the Past: The Use and Abuse of History*. Wien: Renner Institut, 2009, 81–85. URL: https://www.socialistsanddemocrats.eu/sites/default/files/2856_EN_politics_past_en_090603_1.pdf.

References

Assman A. *Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamiaty*. (2012). [Spaces of memory. Forms and transformations of cultural memory]. Kyiv: Nika-Tsent, 440 s. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Aleida_Assmann/Prostory_spo_hadu.pdf? [in Ukrainian]. (Accessed 12 February 2022).

Assman A. *Pam'iat mista*. (2015). [Memory of the city]. *Pytannia literaturoznavstva*. № 92, s. 7–25. [in Ukrainian].

Assman Ya. *Kulturnaya pamyat: Pismo, pamyat o proshlom i politicheskaya identichnost v vysokikh kulturakh drevnosti*. (2004). [Cultural memory: Writing, memory of the past and political identity in the high cultures of antiquity]. Moskva: Yazyki slavyanskoy kultury, 368 s. [in Russian].

Balachuk I. *Okupanty u Henichesku vstanovyly pam'iatnyk Leninu*. (2022). [The occupiers erected a monument to Lenin in Genichesk]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/18/7340449/>. [in Ukrainian]. (Accessed 30 April 2022).

Gosudarstvennaya Duma RF. *Ugolovnyy kodeks Rossiyskoy Federatsii*. (1996). [Russian Federation Criminal Code]. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102041891&rdk=>. [in Russian]. (Accessed 01 February 2022).

Gosudarstvennaya Duma RF. *Zakonoproekt № 1050733-7 «O vnesenii izmeneniy v stati 3.5 i 13.15 Kodeksa Rossiyskoy Federatsii ob administrativnykh pravonarusheniyakh»*. (2020). [Draft Law № 1050733-7 «On Amendments to Articles 3.5 and 13.15 of the Code of Administrative Offenses of the Russian Federation»]. URL: <https://sozd.duma.gov.ru/bill/1050733-7>. [in Russian]. (Accessed 01 February 2022).

Gosudarstvennaya Duma RF. *Federalnyy zakon № 85-FZ ot 05.04.2021 «O vnesenii izmeneniy v Federalnyy zakon "Ob obrazovanii v Rossiyskoy Federatsii"»*. (2021). [Federal Law № 85-FZ of 5.04.2021 «On Amendments to

the Federal Law “On Education in the Russian Federation”»]. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202104050036>. [in Russian]. (Accessed 01 February 2022).

Karlovskiy D. Okupanty zbyraiutsia vstanovyty v Khersoni pam'iatnyk Kateryni Druhii. (2022). [The occupiers are going to erect a monument to Catherine II in Kherson]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/18/7353323/>. [in Ukrainian]. (Accessed 30 April 2022).

Koshman L. Gorod i gorodskaya zhizn v Rossii XIX stoletiya: Sotsialnye i kulturnye aspekty. (2008). [City and urban life in Russia in the XIX century: Social and cultural aspects]. Moskva: Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya, 448 s. [in Russian].

Kudin V. «Dukhovnyy skrep» Rossii. (2012). [«Spiritual bond» of Russia]. Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD Rossii, № 4 (56), s. 4–14. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/duhovnyy-skrep-rossii>. [in Russian]. (Accessed 15 February 2022).

Malinova O. Simvolicheskaya politika i konstruirovaniye makropoliticheskoy identichnosti v postsovetskoj Rossii. (2010). [Symbolic Politics and the Construction of Macropolitical Identity in Post-Soviet Russia]. Polis. Politicheskie issledovaniya, № 2, 90–105. URL: <https://www.politstudies.ru/article/4261>.

Malinova O. Ofitsialnyy istoricheskiy narrativ kak element politiki identichnosti v Rossii: ot 1990-kh k 2010-m godam. (2016). [Official historical narrative as an element of identity politics in Russia: from the 1990s to the 2010s]. Polis. Politicheskie issledovaniya, № 6, 139–158. URL: <https://doi.org/10.17976/jpps/2016.06.10>.

Medushevskiy V. Doktrina «Dukhovnykh skrep» kak osnova integratsii rossiyskogo obshchestva. (2017). [The Doctrine of «Spiritual Bonds» as a Basis for the Integration of Russian Society]. Vestnik RGGU, № 2 (8), s. 123–132. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/doktrina-duhovnyh-skrep-kak-osnova-integratsii-rossiyskogo-obschestva>. [in Russian]. (Accessed 15 February 2022).

Nikolaenko G., Yevsikova Ye. Novaya kontseptsiya istoricheskoy pamyati: ot M. Khalbvaksa k A. Assman. (2016). [A new concept of historical memory: from M. Halbwachs to A. Assman]. Kulturnaya pamyat i kulturnaya identichnost: materialy Vserossiyskoy (s mezhdunarodnym uchastiem) nauchnoy konferentsii molodykh uchenykh. Yekaterinburg: Izdatelstvo Uralskogo universiteta, s. 122–126. URL: <http://hdl.handle.net/10995/42289>. [in Russian]. (Accessed 15 February 2022).

Nora P. Problematika mest pamyati. (1999). [The issue of memory places]. Frantsiya-pamyat. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo universiteta, s. 17–50. [in Russian].

Obshcherossiyskaya obshchestvenno-gosudarstvennaya organizatsiya «Rossiyskoe voenno-istoricheskoe obshchestvo» Ustav. (2018). [Statute]. 52 s. URL: <https://rvio.histfr.ru/official/charter>. [in Russian]. (Accessed 12 February 2022).

Petrenko R. U Novii Kakhovtsi okupanty vstanovyly pam'iatnyk Leninu. (2022). [A monument to Lenin was erected in Nova Kakhovka]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/30/7343125/>. [in Ukrainian]. (Accessed 30 April 2022).

Putilova Ye. Iz istorii stanovleniya i razvitiya izdatelskoy deyatel'nosti Mezhdunarodnogo obshchestva «Memorial» (konets 1980-kh – 2000-e gg.). (2015). [From the History of the Formation and Development of the Publishing Activities of the International Society «Memorial» (late 1980s - 2000s)]. Obshchestvo. Sreda. Razvitie (Terra Humana), № 2, s. 42–47. [in Russian].

Sravnitel'naya tablitsa deystvuyushchey Konstitutsii Rossiyskoy Federatsii s uchetom odobrennogo zakona Rossiyskoy Federatsii «O popravke k Konstitutsii Rossiyskoy Federatsii» «O sovershenstvovanii regulirovaniya otdelnykh voprosov organizatsii i funktsionirovaniya publichnoy vlasti». (2021). URL: <http://duma.gov.ru/media/files/WRg3wDzAk8hRRCrOZ3QUGb84pI0ppmjF.pdf>. [in Russian]. (Accessed 10 February 2022).

Sumskaya A., Sumskoy P. Multimediyyny storitelling kak instrument formirovaniya «dukhovnykh skrep» rossiyskoy molodezhi. Zhurnalistskiy tekst v novoy tekhnologicheskoy srede: dostizheniya i problemy. (2019). [Multimedia storytelling as a tool for the formation of «spiritual bonds» of the Russian youth]. Chelyabinsk, s. 320–324. [in Russian].

Ferretti M. Obretennaya identichnost. Novaya «ofitsial'naya istoriya» putinskoy Rossii. (2004). [Acquired identity. New «official history» of Putin's Russia]. Neprikosnovennyi zapas, nomer 4 (36). URL: <https://magazines.gorky.media/nz/2004/4/obretennaya-identichnost-novaya-oficialnaya-istoriya-putinskoj-rossii.html>. [in Russian]. (Accessed 10 May 2022).

Assmann, A. (2006). Europe: a Community of Memory? Twentieth Annual Lecture of the GHI, November 16. Bulletin of the German Historical Institute. Bulletin 40, 11–25. URL: https://www.ghi-dc.org/publications/bulletin?tx_ghidcpublications_listabc%5B%40widget_0%5D%5BcurrentPage%5D=4&cHash=6335874210da58c51871374bc7bdc063. [in English]. (Accessed 5 May 2022).

International Federation for Human Rights. (2021). Russia: «Crimes against History» Report, № 770a, 65 p. URL: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/russia/russia-history-producers-attacked-as-regime-attempts-to-control>. [in English]. (Accessed 5 April 2022).

International Federation for Human Rights. (2022). Russia: Dissolution of HRC Memorial confirmed on appeal. URL:

<https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/russia/dissolution-of-hrc-memorial-confirmed-on-appeal>. [in English]. (Accessed 5 April 2022).

Kącka, K. (2014). Dyplomacja symboli w stosunkach między Polską a Niemcami na przełomie XX i XXI wieku. [Symbol diplomacy in relations between Poland and Germany at the turn of the XX and XXI centuries]. *Historia i Polityka*. № 11 (18), 75–91. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/HiP.2014.007>. [in Polish]. (Accessed 1 May 2022).

Meurs, van W. (2009). *Historians and Political Agendas. Politics of the Past: The Use and Abuse of History*. Wien: Renner Institut, 87–95. URL: https://www.socialistsanddemocrats.eu/sites/default/files/2856_EN_politics_past_en_090603_1.pdf. [in English]. (Accessed 1 May 2022).

Pomian, K. (2009). *Memory Wars. Politics of the Past: The Use and Abuse of History*. Wien: Renner Institut, 81–85. URL: https://www.socialistsanddemocrats.eu/sites/default/files/2856_EN_politics_past_en_090603_1.pdf. [in English]. (Accessed 2 May 2022).

Denisyuk V., Horobets V. SACRALIZATION OF THE OFFICIAL NARRATIVE OF HISTORICAL MEMORY IN RUSSIA IN EARLY XXI CENTURY (ACCORDING TO THE CONCEPT OF A. AND J. ASSMAN)

Abstract

*The purpose of the article is to analyze the historical policy of the Russian Federation from the early 2000s to the present, in particular the sacralization of key issues of history based on the concept of Aleida and Jan Assmann. **Research methodology.** The study is based on the concept of A. and J. Assmann. Its application provides new opportunities for the researches of Russia's historical memory in a certain period, including the official narrative. In the course of the research, general scientific and specific historical methods, scientific criticism of sources, textual and hermeneutical analysis were used. **Scientific novelty.** The study analyzes the main changes in Russian legislation in 2014–2021 on historical memory, including a system of prohibitions, as well as other tools for sacralization of the official historical narrative. The possibility of applying A. Assmann's recommendations on the scientific and socio-political levels of discourse in the field of historical policy is determined. **Conclusions.** Russia's historical policy since the early 2000s has gone from preserving certain mechanisms for conducting independent historical research to gradually eliminating of these mechanisms and imposing the concept of the Russian Federation as the successor to the USSR and the Russian Empire. This was due to systemic restrictions and harassment on historical research, as well as in the field of education. As a result, there was an instrumentalization of history. Such a system is the foundation for the distortion and replacement of historical concepts and ideas. Historical memory in Russia is exclusively official in key issues for the Russian authorities. The non-admission of independent research to*

the formation of historical memory leads to a lack of self-criticism and legitimation of the crimes of the current Russian government.

Keywords: *historical memory, historical politics, cultural memory, concept of A. Assmann, sacralization of historical memory.*

**Denisyuk V., Horobets V. SAKRALIZACJA OFICJALNEJ NARRACJI
PAMIĘCI HISTORYCZNEJ W ROSJI NA POCZĄTKU XXI WIEKU (NA
PODSTAWIE KONCEPCJI A. I Y. ASSMAN)**

Streszczenie

Cel pracy – zbadanie polityki historycznej Federacji Rosyjskiej od początku XXI wieku do chwili obecnej, w szczególności sakralizacja kluczowych zagadnień historii w oparciu o koncepcję Alaidy i Jana Assmanów. Artykuł dotyczy zastosowania koncepcji A. i J. Assmanów do kształtowania i rozwoju oficjalnej narracji pamięci historycznej Rosji w zarysowanych latach. Analizowane są uwarunkowania problemu, łącznie z niektórymi elementami polityki historycznej Imperium Rosyjskiego i Związku Radzieckiego, a także znaczenie «miejsc pamięci», przede wszystkim pomników, dla oficjalnej narracji pamięci historycznej Rosji w końcu XX – początku XXI wieku. Istotne zmiany w rosyjskim ustawodawstwie miały miejsce w latach 2014–2021 w zakresie pamięci historycznej, w szczególności wprowadzono system zakazów i innych instrumentów sakralizacji oficjalnej narracji historycznej. Określa się możliwość zastosowania zaleceń A. Assman w naukowym i społeczno-politycznym poziomie dyskursu w zakresie polityki historycznej.

Słowa kluczowe: *pamięć historyczna, polityka historyczna, pamięć kulturowa, koncepcja A. Assman, sakralizacja pamięci historycznej.*

Статтю надіслано до редколегії 20.06.2022 р.
Статтю рекомендовано до друку 15.08.2022 р.